

АКТУАЛІЗАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ДІАЛЕКТНОМУ ТЕКСТІ

НАТАЛІЯ КОВАЛЕНКО

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський — Україна

AKTUALIZACJA JEDNOSTEK FRAZEologiczNYCH W TEKŚCIE GwarowYM

NATALIA KOWALENKO

Uniwersytet Narodowy im. Iwana Ohijenki w Kamieńcu Podolskim,
Kamieniec Podolski — Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule opisano osobliwości użycia jednostek frazeologicznych (frazemów) we współczesnych tekstach gwarowych południowo-zachodniego narzecza. Analiza frazemiki na podstawie tekstów gwarowych może ujawnić zarówno nieutrwalone wcześniej jednostki, jak i realizację odrębnych frazemów w sytuacjach kontekstualnych z różnym znaczeniem, odmienną aktualizacją pojęciowego oraz emotywnego planu wyrażania. Szczególnie cennym wydaje się fakt, iż na tle frazeologii ujawnia się poziom kompetencji językowej nosiciela gwary.

ACTUALIZATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN DIALECT TEXT

NATALYA KOVALENKO

Ivan Ohiyenko Kamyanets-Podilskiy State University,
Kamyanets-Podilskiy — Ukraine

ABSTRACT. The article describes the peculiarities of the use of phraseological units in modern dialectal texts of south-western dialect. In particular, the analysis of phraseological units on the basis of dialectal texts identifies either these units are of early non-fixed origin or are realized as phraseological units with different contextual meanings, as different actualizations of semantic and emotive schemes of the plane of expression. The noteworthy fact is that the level of language competence of a dialect speaker and the additional information about the speech reality are analyzed on the basis of phraseology.

Фразеологізми українського діалектного мовлення стали об'єктом ґрунтовних досліджень останніх десятиліть. Емпіричну базу цього рівня мови поповнюють матеріали статей, дисертацій, монографій. Із-поміж публікацій, що фіксують сучасний стан фразеологічної системи діалектів кінця ХХ – початку ХХІ ст., найбільшу цінність мають українські діалектні словники: 1) західнополіських (Г. Аркушин¹, З. Мацюк²), середьополіських гові-

¹ Г. Л. Аркушин, *Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині*, Люблін-Луцьк 2003.

² З. С. Мацюк, *Що сільце, то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся*, Луцьк 2013.

рок (Г. Доброльожа³) північноукраїнського наріччя; 2) східнословобожанських і степових (В. Ужченко та Д. Ужченко⁴), наддніпрянських говірок (В. Чабаненко⁵) південно-східного наріччя; 3) західноволинських (Г. Аркушин⁶), південноволинських (Н. Кірілкова⁷), західноподільських (Н. Коваленко⁸) південно-західного наріччя української мови. Фраземіка лемківських говірок Східної Словаччини зафіксована в словнику Н. Вархол та А. Івченка⁹, великі фраземні можливості однієї говірки доводять праці Ю. Громіка, М. Лесюка^{10, 11}. Лексикографічні праці підтверджують надзвичайно багатий фонд стійких сполучень слів, активне варіювання фразем в ареальній проекції на усіх рівнях.

Матеріали дисертацій, фразеологічних словників українських говірок фіксувалися від респондентів, як правило, за програмами-питальниками, але багатогранність і специфічність фраземи виявляється в непередбачуваності її семантики, функції, виражальних можливостей у зв'язному тексті. Напр., неможливо було би передбачити існування фраземи зі значенням 'з хати в хату': *зроби́ть ко́лиску де^uре^uл'ану / та^uку |гарну с та^uкими леб'ід'ами / та та^uкої н'і ї^uкого ї се^uл'і не^u було |т'іко ї мене // а по^uтому да^uвала ше д^uругим / да^uвала / то |тайа ко́лиска хо^uдила по се^uл'і **йак мо́лода про^uсити** // о / то їс'і |д'іти^e на н'ій |виросли (с. Вишнівчик Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.); 'запрошувати останніх гостей на весілля': *до^uп'іру їже ї^uвече^uр'і ї субо^uту во^uна го^uбро^uсила їсіх і **п'ішла на притнос^uл'етку** / йак їс'іх оп^uроси то їже їде ї^uвече^uр'і |нав'іт' і |п'ізно їде до мо́лодо^uго (с. Заставці Старосинявського р-ну Хмельницької обл.).**

Бажаної інформативності можна досягти й завдяки використанню методу автокоментування, коли респондента просять прокоментувати значення лексеми (компонента фразеологізму), як правило, із затемненою семантикою. Така інформація є надзвичайно показовою, тому що дані стосуються не тільки формальної структури, значення, ступеня яскравості конотативного складника, а й часової характеристики (колись чули, розказували старші люди, розказувала мама тощо). Інформатор, напр., дає таке пояснення лексеми *гарма^uни* — *гарма^uни ро^uска^uзуйе / йа^uк'іс' ба^uйки / дур^uниц'і // **пли^eте** |каже^u гарма^uни; каня — |кан'а видно п^uташка йа^uкас' / це не^u во^uрона // |каже^u |с'іла йа^uкас' |кан'а на дош^uче^u (с. Станіславівка Віньковецького р-ну Хмельницької обл.); у подільських говірках не змогли пояснити значення слова *трістя*, але знають вираз*

³ Г. М. Доброльожа, *Красне слово — як золотий ключ: Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій*, Житомир 2003; Г. М. Доброльожа, *Фразеологічний словник говірок Житомирщини*, Житомир 2010.

⁴ В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, *Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу*, Луганськ 2013.

⁵ В. А. Чабаненко, *Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпряниці*, Запоріжжя 2001.

⁶ Г. Л. Аркушин, *Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині*, Люблін-Луцьк 2003.

⁷ Н. В. Кірілкова, *Матеріали до фразеологічного словника південноволинських говірок*, Остріг-Рівне 2011.

⁸ Н. Д. Коваленко, *Слова з язика, як бджоли з вулика: матеріали до словника народних порівнянь подільських і волинських говірок Хмельниччини*, Кам'янець-Подільський 2011.

⁹ Н. Вархол, А. Івченко, *Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини*, Пряшів 1990.

¹⁰ М. Лесюк, *Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)*, Івано-Франківськ 2008.

¹¹ Ю. Громик, *Фразеологізми середньополіської говірки села Липно Ківерцівського району Волинської області*, [в:] *Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*, Житомир 2002, с. 152–170.

зі значенням ‘пропасти, зникнути’: *кажут н'ішла ў тр'іст'а*. Словник буковинських говірок фіксує лексему з таким значенням: *трістя* — болото, трясовина¹². Отже, в діалектному мовленні деякі лексеми збереглися лише у сталих виразах і втратилися в позафраземному вживанні.

Сьогодні, на думку П. Гриценка, для діалектологічних досліджень важливим є „напрямок не вибіркового (ілюстративного) чи репертуарно заданого добору й опису одиниць і явищ, а суцільного опрацювання значних масивів текстів (із посиленням уваги до ідіолекту, мовної особистості діалектоносія, до різноманітних комунікативних ситуацій, взаємодії вербальних засобів спілкування)”¹³. Для того, щоб досягти докладності у вивченні говірки, говору тощо, чи окремих мовних явищ, треба поєднувати текстові фіксації матеріалу із записами за різноманітними програмами-питальниками.

Вивчення актуалізації фразеологічних одиниць проводилося переважно на матеріалі української літературної мови, за даними масиву діалектних текстів таких досліджень немає.

Джерельною базою для дослідження особливостей уживання фразеологічних одиниць слугували тексти, записані автором від носіїв подільських, волинських, наддністрянських і буковинських говірок південно-західного наріччя української мови впродовж 2000–2012 рр.

Аналіз матеріалу показав, що в текстах діалектного мовлення є специфічні риси, пов'язані з усною формою висловлення. У них можна спостерігати структурно-значеннєві риси фразеологічних одиниць, їх функціональні особливості, семантичну організацію, а особливо контекстуальні можливості. На підставі текстів виявляємо як нефіксовані раніше одиниці, так і реалізацію окремих фразем у контекстуальних ситуаціях із різним значенням, різною актуалізацією смислового, емотивного плану вираження. Особливо цінним є те, що на тлі фразеології розкривається рівень мовної компетенції діалектоносія, додаткова інформація про реальність мовлення в просторі.

Носій говірки, мовець намагається чіткіше й повніше передати співрозмовнику зміст свого повідомлення, найтонші емоції та стани, дошукуючи слова, вдалі фразеологічні одиниці.

1. Виявляємо власне діалектні фраземи з компонентами-регіоналізмами, семантико-структурні моделі яких можуть мати загальноукраїнський тип: *а т'во ли^еши / йа ли^ешила / йа при^ехожу / а хтос' ўкраў // Боже / йа так ви^ериш^чила / жи Чорт^к'іў хо^диў / за^води^елам* (с. Шманьківці Чортківського р-ну Тернопільської обл.); *шос' йому зро^билос'а у голо^в'і / С'ан'ко з Залу^ча* (с. Залуччя Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.); *за^ходит'н'іме^ц / йак в'ін ўже страш^ний // так^івої Клим^ко во^катий / а'н'імц'і / то во^ни ве^лик'і були* (с. Завалійки Волочиського району Хмельницької області).

2. Особливо цінним є поповнення емпіричної бази новими, незафіксованими в лексикографічних джерелах, фраземами: ‘голодувати’ — *не^у хо^в'т'іла їти за'н'ого і не^у н'ішла // зака^зала голо^доўку со^б'і на три дн'і і мама то^д'і поди^вилас'а шо так* (с. Сахкамін Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.); ‘забавлятися’ — *з^ратис'а'тожи ни'було чим / тий гл'ад'іли за^боту са^м'і со^б'і // то ми сиди^{мо} са^м'і ўвечир'і* (с. Браїлівка Новоушицького р-ну Хмельницької обл.); ‘швидко, абияк’ — *так'перше^у ро^били // ро^били*

¹² Словник буковинських говірок, Чернівці 2005, с. 553.

¹³ П. Гриценко, *Локалізми у структурі діалектної мови*, [в:] „Jazykovedné štúdie”, XXVIII: Súradnice súčasnej slovanskej dialektológie, Bratislava 2010, с. 238.

// а те^мпер *ўс'о гала драла / там дивис'а лопло ўже / там по^сунуло^с 'а / таї так во^но *йе* (с. Слобідка-Рихтівська Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.); ка^зали / шо та ж'інка *йа'ка ўже ва^г'ітна / то йі'її не^м треба н'і прасти / н'і шити а^би бо^рон' *боже дитин'і не^м заўйе^лзати дол'у // чос' так ко^лис' *говорили; 'байдуже' — ти^пер за^р'ізаў сви^н'у чи ко^рову / ку^пиў пенс'ію // ти^пер здо^ров'і л'уди пенс'ію полу^чайут // наї полу^чайут / во^но ме^н'і не^м ў мод'і (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.).****

3. Вигуківі фраземи виявляємо в полі дружньої побутової комунікації, коли їх уживання справді актуалізоване: б^рали *ў л'удеї / а матку б^рали ў гу^рал'ни / була на Пи^шл'чити^н'ах / таї б^рали ў гу^рал'н'і / таї ўже // а майеш / а стр'іл'али йак / били / ла^пали йак возде ў того / ў Сли^чи^ш'и^ного (с. Стрілківці Борщівського р-ну Тернопільської обл.); с^т'іл'ко це було радос'т'і / і с^к'іл'ко було гордост'і / то бо^жи ти м'її (с. Залуччя Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.); була смаш'на каша / пио^но / не^м та^ке йак *зара // то^д'і каша була смаш'на / шо де / пио^н'ана (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.); хо^дила с ко^сою / та^кий буў ко^сар хот' *ку^да (с. Сошне Ізяславського р-ну Хмельницької обл.); лиш дитин'і с^поўнило^с 'і йа^ких два^нац'іт' *рок'іу / то^то ўже буў та^кий пом'іч^ник н'ід хатоў / шо йа ти дам (с. Завалля Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.). Зауважимо, що й у вигуківих виразах можна виявляти мовні територіальні риси.****

4. Та сама фразема в різних контекстуальних ситуаціях може мати різне значення й актуалізацію смислового, емотивного плану вираження: *йа пам'яти гет не^м мала / н'і за^плакала / н'і н'ічого // на ма^шину *вил'ізла / бо на ма^шину нас виган'ели 'розгубитися' (с. Бишки Козівського р-ну Тернопільської обл.); бо мамі^н бат'ко маў п'чолі / але його роскур^кули^ли / вигнали його с хати / але пот'ім помален'ко / йак то кажут / даў бог / п'ідв'іус'а на ноги / стаў зноў гос^подаром / зноў розв'іу пч'іл і так т'і п'чолі ве^дуц'а 'вибитися з нестатків, стати заможним' (с^мт Теофіполь Хмельницької обл.); йа^ке ж те д'ецтво було // т'іки п'ідв'іус'а на ноги / треба було ко^рову *пасті 'підрости' (с. Сошне Ізяславського р-ну Хмельницької обл.); д'адови стало лекши і п'ішоў в'ін ў церкву // п'ін йак його по^вид'іу / то дужи здиву^ваўси / шо в'ін п'ідв'іуси на ноги / бо буў ўже його виспов'ідаў 'видужати' (с^мт Мельниця-Подільська Борщівського р-ну Тернопільської обл.); і ўже п'ідрос'ла либо^да / та^ка зе^млена була і варили / шо не^м можна було поди^витис'а // але л'уди йіли 'несмачне' (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.).***

5. В аналізованих текстах спостерігаємо переважне вживання фразем порівняльного типу, зокрема мовці намагаються образно передати відповідний стан: са^пайемо на пол'у де^небуд' п'ід дере^вом на земл'у ўпаде^м *йак дрова / і ўс'і позасил'али (с. Стара Гута Новоушицького р-ну Хмельницької обл.); ў кол'госп'і робила на пол'у / і лан'койу була і шо ти не^м хоч / бо ваша *банка пере^до^ва // а ти^пер ўже не^м можу / ле^н'жу ўже йак та ко^била (с. Голозубинці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.).**

6. Непідготовленість та лінійність усного мовлення є причиною повторів як лексем, так і фразеологізмів. Трапляються висловлювання, де реципієнт не може підібрати заміни виразу, а, отже, не може уникнути повтору, напр.: *коли були ізв'ін'ен'йа попро^силис'а / шо прос'ти нам / може Бог буў би прос'тиў / а так шо ж во^ни йед^но на д^ругого ви^ну склали // тайа на з^м'йа ви^ну склала / а тої на ж'інку склаў (с. Синяківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.). Повтори фразем трапляються і з метою увиразнення: *Галлина Сел'іван'іуна**

ўра¹чиха / ка¹зала до ¹мене¹ / Св¹іт¹лана / ти ¹д¹іўка на ўс¹о се¹ло / та¹койі не¹ма // ¹коси ў ¹мене¹ були ¹дуже ве¹лик¹ і / куче¹рав¹ і / так ¹йа во ў ¹Л¹уди / ўс¹о / ти ¹д¹іўка на ўс¹о се¹ло (с. Залуччя Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.).

Повторне вживання виразу, але в другій половині фрази зі зворотним порядком слів (явище хіазму¹⁴) в деяких текстах може мати стилістичне навантаження — увиразнення: та¹ї ¹тоже ше не¹ ¹було ¹меду // ше ¹шейіс¹ ат ¹д¹ругий / ¹т¹ретий р¹ік / ¹меду не¹ ¹було / ¹тоже¹ ше ¹було ¹т¹ашко (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.). Повторюватися можуть фраземи з варіаціями компонентів, що не впливають на зміст, а, на нашу думку, свідчать про мовну компетентність, словесну майстерність інформатора: ¹йакшо ¹д¹іўка була та¹ка **при с¹воїім характер¹і** / а ¹йа вам с¹кажу / шо ¹колис¹ та¹ке ¹було ¹дуже ¹роспоу¹с¹уджене ¹йави¹ше / шо ¹д¹іўчи¹на **мала св¹ії характер** // і ¹йак во¹на ¹ўд¹р¹іла / шо не¹ ¹хоче н¹і ¹поле / н¹і во¹л¹іў / бо не¹ ¹буде с ним ¹жити / ¹йак ¹ти¹ц¹нула з¹верху руш¹ник / а з¹низу гар¹буз (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); ¹д¹іўчина ¹п¹ішла до ¹моста та¹ї ¹перетво¹рилас¹ а на ¹в¹іўц¹у // ¹коли во¹ни по¹бачили / ¹їх **охо¹пн¹ї страх** // по¹чаў **страх на¹ходитьи** на ўс¹о се¹ло (с. Кульчіївці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.).

7. В окремих випадках мовець уживає підряд два сталих вирази з однаковою семантикою, без ознак явища градації, що підтверджує мовленнєву вправність: ¹мама ¹старалас¹ а / шо¹би ўс¹ і ¹д¹іти були ¹ўб¹ран¹ і ў ¹новому // ўс¹о ¹шила нам зо ¹с¹татного / ¹готувала ўс¹о // ¹ўби¹рала **так ¹йак ¹маїе ¹бути / ¹йак Бог ¹приказу¹** / бо то ўс¹ і ¹їшли до ¹церкви (с. Завалля Кам'янець-Подільського р-ну); ¹мона шо хоч ¹купити за ¹грош¹ і // ¹тата ¹ї ¹мами с ¹того с¹в¹іта не¹ ¹купиш // ми з¹нали / шо ¹тре **в¹ідатис¹ а ¹чесно і в¹іночок ¹носити** // та¹кого н¹іх¹то не¹ ¹ро¹біў ¹йак ¹т¹пер (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.).

8. Нагромадження кількох фразем теж можливе в мовленнєвих ситуаціях, коли ці одиниці об'єктивно необхідні: ¹її¹ї ¹нази¹вали¹е ¹пок¹риткоу¹ / то во¹на ¹ўже **соб¹і м¹ісц¹е** ў ¹т¹ім се¹л¹і не¹ ¹могла ¹зна¹йти // то ¹те¹пер ¹нази¹вайут по ¹р¹ізному / то ¹мама ¹оди¹начка / то ше ¹шос¹ та¹ке / а ¹колис¹ то не¹ ¹було ¹інакшого ¹с¹пособу // та ¹л¹удина ¹ўже ¹була **гет ¹про¹паишча** / ¹ўже во¹на се **не¹ могла ¹дати ¹раду** (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); ¹чоло¹в¹ік / ¹п¹ішоу¹ на ¹тої св¹іт / ¹п¹ішоу¹ ў ¹остан¹у ¹пун¹ / ¹л¹уди с¹ход¹ац¹ і / ¹т¹реба ¹його ¹про¹вести (с. Радковиця Городоцького р-ну Хмельницької обл.).

9. Найвищий вияв гострих переживань (як правило, негативних, пов'язаних із трагічними подіями) в розповідях мовці передають частовживаними фраземами: ¹бом¹били / та¹ке ¹було ¹горе / не¹ **можна ¹нав¹іт ¹росказати** // ми ¹оку¹в¹ірувалис¹ / ¹доїхали до ¹Чуд¹нова (с. Котелянка Полонського р-ну Хмельницької обл.); а ¹голод / ¹голод ¹ў ¹сорок ¹с¹ом¹ ім ¹роц¹ і **ни¹е ¹даї ¹бог ¹н¹ікому ¹сказати** / **і ¹ни¹е ¹показати і ¹ни¹е ¹росказати** // ¹л¹уди ¹їшли з ¹к¹вартчко¹йу / ¹хто / ¹йакшо ¹мала ¹ди¹тину то ¹да¹вали ¹че¹рпа¹чок ¹того / ¹во¹ди з ¹ўгир¹ком / ¹ў ¹кол¹госп¹ і (с. Хребтіїв Новоушицького р-ну Хмельницької обл.).

10. Жива внутрішня форма, гіперболізація, що виявляються у фразеозначенні, притаманні виразам із підсилювальною часткою **аж** у текстах усіх досліджуваних говорів: ¹ро¹били ¹ота¹к¹ і ¹ве¹ли¹чен¹к¹ і ¹пи¹р¹і¹жечки і на ¹пател¹н¹у / ¹воб¹жарили ¹чи на ¹во¹л¹іц¹ і ¹чи ў ¹жиров¹ і / то ¹ўже ¹йак¹ і ¹були ¹смач¹нен¹к¹ і / шо **аж ¹йазика з¹їш** ¹разом з ¹ними ¹‘дуже смачні’ (ст. Дунаївці Хмельницької обл.); ¹але ¹за¹то ¹та ¹коўба¹са ¹та¹ка ¹була / шо **аж ¹пал¹чики ¹оближеш** (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); ¹і ¹ото ¹з¹варимо ¹пио¹на / ¹пос¹мачимо /

¹⁴ Літературознавча енциклопедія в 2 т., автор-укл. Ю. Ковалів, Київ 2007, т. 2, с. 557.

і та'к'і ку'сочки не"ве"личк'і по'р'іже"м / і напи'хайе"м тойу' кашойу тио"н'анойу / і вари'мо // то з'валис'а кл'оцки / о / й'мо / аж за'вухами тр'іш'чит' (с. Лепесівка Білогірського р-ну Хмельницької обл.).

11. У сучасних діалектних текстах поширеним є вживання фраземи з таким розшифруванням, поясненням її значення: *се з'начило шо |живо у |Кас'і |буде за'бава // а тим |чисом паруп'ки робили |гицл'і / здої'мали і хо'вали ф'ірт'ки* (с. Блищанка Заліщицького р-ну Тернопільської обл.); *зас'ватайут |д'і'учину / і назна'чайут / ў нас ко'лис' робили |кулку // так нази'валос'е та'ке було с'ватан'е* (с. Ставки Заліщицького р-ну Тернопільської обл.); *перше" були та'к'і ж'ін'ки / а те"пер со'с'іди // се та'к'і |б'ідн'і ж'ін'ки // шоб мо'гли йім шос' |дати / шо ўже во'на при'ходе" / таї' мийе / з'найе / шо не" за'спас'ібо / ну а да'вали |хусточку / чи сп'ід'ничку* (с. Почапинці Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.); *а йак ру'мини |билисти хто не" хт'і'ў |учитиси // те'перки |кажут / не"ма на |тебе ру'м'іна* (сміт Кельменці Кельменецького р-ну Чернівецької обл.). Зауважимо, що мовці пояснюють зацікавленому співбесіднику значення обрядових фразем, розуміючи втрату знань про обрядодійства, а відповідно й певних номінацій.

12. Для того, щоб конкретизувати, уточнити значення вжитої лексеми, в розповіді можуть вживати й фразеологізм: *у се"л'і |жила |мама / доч'ка |Ган'а / і ко'ли во'на п'ідросла / во'на була не"ро'зумна / сла'ба на |головау* (с. Лошківці Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.); *то |була |пара нав'іки / в'ід по'ч'етку до к'ін'ц'е / а не" то шо |зараз* (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.); *заўж'іди шт'ригали / шо во'на голод'ранка / шо во'на |гола |боса при'їшла / н'і'йакого |посагу не" при'несла* (с. Жизномир Бучацького р-ну Тернопільської обл.). Протилежне явище, коли вживають фразеологізм, а далі лексеми з таким самим значенням, надає висловленню інтонації „стишення”, завершеності перед довгою паузою: *і ро'биў і ўс'о / а смерт' приїшла / таї' забраўс'а / таї' не"ма // |тато жиў таї' хоц' т'роха буў би пома'гаў* (с. Слобідка-Рихтівська Кам'янець-Подільського району Хмельницької обл.).

13. Явище висхідної градації на рівні лексема-фразема теж досить поширене в усному мовленні: *йа полу'чайу так |само т'риста рубл'і'ў / йак |тайа шо н'і'где не" ро'била / на |лавоці си'д'іла і йї' |сонце не" напе"клос'а* (с. Маків Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.); *хл'іб полу'чайец'а уку'сний / |добри'ї / |випе"че"ни'ї хл'іб / йї'ж і |хоче"ц'а* (с. Новоставці Теофіпольського р-ну Хмельницької обл.); *б'іду'валие ўс'і ми таї' б'іду'єм до |нин'і / б'іду'єм / н'іц / но |к'ін'ц'і не" с'ход'ац'а* (с. Соколівка Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.).

14. Для детального вивчення говірок важливими будуть дані про вживання діалектизмів у складі фразем: *таї' ко'лис' / йак не" йе / було ба'гато |л'уд'ам |лекше було // ўже ўс'о / йшло на |танче / ўже |л'уди ўс'о |мали* (с. Ставки Заліщицького р-ну Тернопільської обл.); *п'риїде / |каже зда'роў / шо / н'і'ма? / не" вобзе"вайеце / |мушиш |писок роспост'ерти / заба'лакати* (с. Завалійки Волочиського району Хмельницької обл.). Актуальним є вирішення проблемних питань про просторове буття фразеологізму й власне його компонентів, наявність ареальних кореляцій.

Отже, тексти говіркового мовлення є невичерпним матеріалом для досліджень усіх мовних рівнів. Саме на такому матеріалі можна простежити універсальність явищ фразеовживання, коли максимально не навантажена в мові одиниця в комунікації стає центральною. Особливо яскраво це спостерігаємо в момент живого спілкування, коли до інформації, повідомлення долучається

респондент, і передача експресії перетягується на фразеологічну одиницю, інтонацію, тон, висоту, темп, сегментні та суперсегментні фонетичні, акцентно-ритмічні характеристики, що є важливими в усній комунікації, а відповідно, й у характеристиці усного мовлення.

Системне дослідження фразем і їх компонентів на матеріалах текстів дає можливість простежити аналогічні явища в різних ареалах однієї мови, або на міжмовному просторі; виявити як нефіксовані раніше стійкі сполучення слів, так і відсутність очікуваних їх компонентів, стійкість різних діалектних явищ; описати ідіолектну специфіку.